

NAČIN ŽIVLJENJA – INDIKATOR KRIZNIH IN NEKRIZNIH STANJ

SLAVKO KREMENŠEK
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta
61000 Ljubljana
Aškerčeva 12

UDK 39:330.3
Izborni znanstveni članek
Priljubeno 10.IX.1990.
Prihvačeno 19.XII.1990.

V prispevku je opozorjeno na uporabnost pojma način življenja. Gre za kategorijo z mnogostranskim pomenom, kar je prednost in obenem pomanjkljivost. Etnologija se s pojmom način življenja vključuje v t.i. totalno zgodovino in je s preučevanjem vsakdanjega življenja med najkonstitutivnejšimi deli globalne zgodovinske obravnave kriznih in nekriznih stanj. To velja seveda tudi za preučitev krize socialističnega načina življenja, kar bo treba čimprej in čim bolj temeljito opraviti.

V propoziciji za pričujoči posvet je jasno rečeno, o kakšni krizi naj bi bil govor. Gre za našo današnjo družbeno krizo, očitno še posebej za njen politični del. Manj jasen utegne biti etnološki vidik, ki bi mu naj sledili v razpravi. Prepričan sem namreč, da z običajnim etnološkim pojmovnim aparatom, ki smo ga podedovali iz preteklosti, v razkrivanju in tolmačenju omenjene problematike ne bi prišli delač. Edina kategorija, ki se zdi v tej razpravi uporabljiva in ni brez korenin v etnološki misli preteklosti, je način življenja. Žal smo o njej doslej govorili premalo.

Kriza je splošna, splošen pa je tudi pojem način življenja. Sicer nesistematičen, vendar dovolj poučen razgled po slovenskem dnevnem in siceršnjem periodičnem tisku zadnjih deset let je pokazal, kako mnogostranska je raba omenjenega pojma. Redke so človekove dejavnosti, ki jih ne bi že kdaj kdo označil za način življenja. V tem je prednost in seveda tudi pomanjkljivost te kategorije. Prevladujejo prednosti.

Pred vrati je tako imenovana strukturalna, globalna ali totalna zgodovina. Etnologija kot posebna zgodovinska disciplina ji ne uide. Čim prej se vključi v njeno oblikovanje, dograjevanje in izpopolnjevanje tem bolje zanjo. Kategorija način življenja utegne imeti v tem procesu izjemno pomembno vlogo. To tako v svojem nasjpslošnejšem pomenu, ko s pojmom način življenja zamenjujemo pojem kultura, na primer evropska kultura, ko mislimo na celoten življenjski ustroj neke dobe, regije, družbene skupine, nekega družbenega sistema, kot v specifično etnološki verziji, ki pomeni način življenja na ravni vsakdanjosti. Če se in ko se vključujemo v izoblikovanje omenjene totalne zgodovine, nas neogibno zanima kategorija način življenja v vseh njenih variantah: od njenih najširših pojavnih oblik do vsakdanjika. Vsakdanje življenje je v določenem delu etnološkega prizadevanja že dobri dve stoletji izhodišče etnološkega preučevanja, nikakor pa ne nujno njegov konec. Meje, ki jih je med posameznimi družboslovnimi in humanističnimi disciplinami zakoličilo obdobje pozitivizma, so postale v največjem delu problematične. Nanje se skoraj ne kaže ozirati. Raziskovalno delo bi bilo treba v največji meri zastaviti na nov način. Način življenja je pojem, ki tej potrebi ustreza.

Etnologijo je mogoče šteti med antropološke, družboslovne, kulturološke, prostorske, zgodovinske in morebiti še kakšne druge vede. Pripadnost omenjenim

in drugim strokovnim krogom je odvisna od metodološke naravnosti in tematskih poudarkov. Tako je tudi vprašanje krize mogoče obravnavati iz vseh omenjenih aspektov. Iz več razlogov dajemo prednost zgodovinskemu vidiku. Gledano globalno, je naša današnja kriza kriza družbenega sistema. Ker pomeni takšen ali drugačen družbeni sistem tudi takšen ali drugačen način življenja, gre torej za krizo določenega načina življenja. Na Slovenskem je način življenja, ki naj bi bil v krizi, formalno že stvar preteklosti. Strukture, ki so dobile večino v slovenski skupščini, so ga vsaj v predvolilnih bojih pogosto označevale z besedo boljševizem. In boljševistični ali – v milejši varianti – socialistični način življenja naj bi bil za slovenske in sploh jugoslovanske razmere značilen petinštirideset let. Se pravi, da smo za vse povojno obdobje tudi etnologi pred nalogo opredelitve in zgodovinskega ovrednotenja načina življenja, označenega na omenjeni ali na kak drugačen način. Če nas zanima sodobna ali polpretekla problematika, se tej nalogi nikakor ne moremo odpovedati. Ko govorimo o krizi, govorimo torej o krizi socialističnega družbenega sistema oziroma o krizi socialističnega načina življenja in za sedaj kajpada tudi o njegovem koncu.

Skoraj petdeset let je za 20. stoletje dolga doba. Zelo prav bi bilo, če bi se v okviru naših etnologij nakaj raziskovalcev čimprej usmerilo zgolj v preučevanje socialistične faze našega razvoja. Iz zornega kota načinov življenja različnih ravni bo treba to dobo premisliti do detajlov. V globalnem smislu gre za preučitev določenega načina življenja, ki je prav v tej svoji lastnosti, v tem svojem bistvu, kot način življenja, doživel svoj kolaps. Rekli bi celo, da se je to zgodilo še posebej na njegovi vsakdanji ravni, na področju torej, ki velja v poglavitnem za etnološko domeno. Gre za nivo, ki je pričel razmeroma zgodaj skrbeti nekatere lucidne tvorce boljševističnega družbenega sistema, denimo Leva Trockega. Na to je pri nas že pred leti, med drugim tudi v zvezi s Trockim, opozarjal Predrag Matvejević. Trocki je namreč ugotavljal, da je imelo zavestno ustvarjanje v okviru takšnega ali drugačnega načina življenja v zgodovini človeštva nepomembno mesto. Matvejević je Trockemu pritrnil in menil, da je njegova hipoteza še vedno aktualna. Na vprašanje o naših domačih in tujih izkušnjah v zvezi z družbenimi gibanji, posebej mladinskimi v letu 1968, je Matvejević v zvezi z načinom življenja in vsakdanjim življenjem odgovoril takole: »V razmerah, dosti širših od naših, očitno obstaja kriza političnih praks: v gibanjih, v partijah, v družbah nasploh. Kakor se obrablja govor politike, tako se obrablja tudi politične prakse. Razna repetitivna dejanja (izjave, geste, vedenja, manifestacije) postajajo bolj ali manj rutinska in ritualna, zgubljajo svoj pomen in smisel. Svojevrsten protokol določa gibe na odru in jim jemlje spontanost. Leto osemindesetdeseto se je odzvalo na to, na takšne protokolarne politične rutine in rituale v svetu... Leto osemindesetdeset je skušalo ... dati nov pomen spontanosti, preobraziti vsakodnevnost, vpeljati v vsakodnevnost več domišljije, inventivnosti in svobode..., oživelo in aktualiziralo je določene ideje o načinu življenja, dosti glasneje, kot so to počeli dotlej, je opozorilo na uničevanje življenjskega okolja...«. Tako je razmišljal Matvejević leta 1982 v ljubljanski Sodobnosti. Kriza, ki smo ji bili ali smo ji priča, torej ni nova. Pa tudi odgovori nanjo ne. Matvejević je poleg tega opozoril na njeno širino; danes govorimo iz poznanih razlogov le o krizi določenih socialističnih sistemov.

Povrnimo se k Trockemu in s tem k začetkom sistema ali sistemov, ki so se zrušili ali se rušijo. Trocki je o vprašanjih, ki nas tukaj zanimajo, pisal v obliki podlistkov leta 1923 v Pravdi. Pisec uvoda v francosko izdajo njegovih razpravljanj Anatol Kop je opozoril, da je bil Lev Trocki v tistem času še pri polni politični moči. »Kdor ne pozna razmer v Rusiji tistega časa, bi se lahko čudil, zakaj je Trocki posvečal svoj čas vprašanjem, ki se zdijo na prvi pogled postranska«, pravi Kop. Trocki je namreč pisal o obnašanju ljudi v družbi, o alkoholizmu, o družinskih odnosih, emancipaciji žensk, kritiziral je vsakdanji govor in podobno. Dejstvo, da se je Trocki posvetil tako imenovanim »majhnim stvarim«, so nekateri pripisovali njegovemu značaju, njegovi natančnosti, celo pikolovstvu. Šlo pa naj bi v poglavitem za to, da so omenjena vprašanja postala v razmerah NEP-a (»nove ekonomske politike«) osrednjega pomena. Tedanji sovjetski delavski razred je bil, po Kopu, brez prave proletarske tradicije in je zato z lahkoto podlegel novemu meščanstvu, ki ga je porajala omenjena ekonomska politika, in njegovemu načinu življenja. Ta način življenja pa ni imel nič skupnega z ideali revolucije. Tudi partijski aparat se je birokratiziral. Nižji družbeni sloji so bili demoralizirani. Zato je bilo treba ukrepati in ljudi spodbujati h drugačnemu načinu življenja. Prizadevati si je bilo treba za nov, za tako imenovani socialističen način življenja. »Če ne bomo v tej zvezi poskrbeli za drobne reči, se nam bodo podrli tudi največji načrti«, je pisal Trocki. »Teorija«, pravi Trocki, »je eno, vsakdanje življenje pa je drugo; to drugo daleč zaostaja za teorijo. Tako se revolucija upočasnjuje...«.

Revolucija se ni, kot je poznano, le upočasnila, ampak se je kaj kmalu sprevrgla v svoje nasprotje. Vprašanje je, kakšna je bila pri tem vloga načina življenja, ki je zanimal Trockega. V vsakem primeru bo treba to vprašanje temeljito raziskati. Sicer pa so o načinu življenja govorili tudi naši politiki, ko se je pojavila kriza. Pojem način življenja je dobil tudi pri njih, podobno kot pri Trockem, izrazito političen značaj. Pa tudi sorazmerno velik pomen. Tako je bil v zvezi s stabilizacijskim programom govor o neogibni spremembi načina življenja oziroma celotnega življenjskega sloga. Odprto je ostajalo le vprašanje, kako to storiti. Sploh so »vsakdanje življenje«, »realno življenje«, »način življenja« in podobni pojmi dobivali z naraščanjem krize vse večjo težo v jugoslovanskem političnem jeziku. O načinu življenja so bolj ali manj poglobljeno govorili novinarji pa tudi strokovni pisci. Samo v ilustracijo navedimo nekaj stavkov iz članka z naslovom »Mediokriteta je naš način življenja«, ki ga je leta 1986 objavila splitska *Nedeljna Dalmacija* in ga je ponatisnilo ljubljansko *Delo*. V njem je omenjeni način življenja označen kot »pot manjšega odpora, pot brez napora, to je lagodno smrčanje v senci, uživanje v doseženem in sprejetem«. Temu načinu razmišljanja in življenja naj bi bili v napoto »plemenitejši cilji, večje zahteve, pametnejši posamezniki. Ti silijo v naprežanje in boj, zahtevajo nenehno delo in učenje, spreminjanje navad, ostro konkurenco, v kateri se nikoli ne ve, kdo bo splaval in kdo utonil...«. Podobno duhovitih observacij je v tisku več, analitičnih obravnav, ki bi kazale genezo posameznih načinov življenja, njihovo strukturo in pogloblitve vzvode njihovega spreminjanja pa manjka.

Način življenja seveda ni kategorija, ki bi imela pretežno le političen pomen, o čemer smo govorili doslej. Kot je bilo že povedano, je njen pomen nenavadno mnogostranski. S pojmom način življenja zaobjamemo v bistvu celotno

družbenozgodovinsko problematiko določenega časa. Čeprav etnologi bržčas nimajo ambicij, da bi posegli v to problematiko v njeni celoti, kot to velja na primer za zgodovinarje in sociologe, je širina pojma načina življenja tudi za nas izrednega pomena. V pojmu način življenja je namreč mogoče videti tisti skupni imenovalec, ki je potreben za genetično in strukturalno pojasnjevanje družbenozgodovinskega razvojnega procesa. Kaže, da je na tak način resnično mogoče preseči pozitivistično obravnavo družbenozgodovinskih pojavov drugega ob drugem, politike ob gospodarstvu, nato tako imenovane kulture in tako dalje. Šele tako postaja način življenja indikator družbenozgodovinske problematike v njeni celotnosti, njenih kriznih in nekriznih stanj. Se pa preučevanja omenjene celote lotevamo iz različnih izhodišč. Etnologi začenjamo z raziskovanjem načina življenja na tako imenovani mikroravni, na ravni vsakdanjosti, kot smo že rekli. V teh okvirnih navadno tudi ostajamo. Seveda pa to ni nikakršna obveza. Preseganje te ravni je le stvar naših strokovnih sposobnosti.

LITERATURA

Kremenšek, Slavko: *Etnološki razgledi in dileme*, 3, Univerza v Ljubljani-Filozofska fakulteta, Ljubljana 1987, str. 47-146.

Matvejević, Predrag: Kontrastna zgodovinska osebnost, *Naši razgledi*, Ljubljana, 11.4.1980, str.217-218.

xxx : Intervju (razgovarao Jaša Zlobec), *Slodobnost*, xxx, 1982, str. 803-820.
Trocki, Lav: Pitanja o načinu života, Beograd 1981.

WAY OF LIFE – AN INDICATOR OF CRISES AND OF CRISIS-FREE PERIODS

Summary

The incorporation of ethnology into the research of broader social processes needs a supplement of its notional apparatus. It seems that the term the way of life is suited for this perfectly. We can view the term in an extremely broad sense. It can substitute concepts such as, for instance, culture or social structure, but it can also be often used when we speak about everyday life of larger or smaller social groups and individuals. The concept is thus useful on the macro- as well as micro level. Since the scope of ethnological research is usually – although not necessarily – the so-called micro level which denotes everyday life, ethnologists usually refer to the way of life on everyday level.

Social crises, the crises of political and economic nature, naturally directly affect everyday life. Even more: at the same time they also denote the crises of the way of life on the level of everyday life. The fatality of this connection has long since been noted by some politicians as well: one of them was Lev Trocki who had been very occupied with the way of life of people in post-revolutionary Russia. This connection had been, more or less briefly, spoken about in our country as well, but there was no in-depth research of this problem, at least not in ethnology. In view of the general crisis of the socialist social system and thus also the socialist way of life, it would be imperative to find out the role of everyday life in this process. This is the task ethnologists shall not be able to evade, regardless of the outcome of the present overall crisis.